

УДК 37.013

*Житинська М. О.,
аспірант
кафедри соціальної педагогіки
Інституту соціальної роботи
та управління
НПУ імені М. П. Драгоманова*

ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ДЛЯ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

У статті розглядається освітнє середовище як один із способів інтеграції людини похилого віку в суспільне життя. Розкрито сутність освіти впродовж усього життя, окреслено її актуальність, визначено її основні функції та особливості.

***Ключові слова:** люди похилого віку, освіта протягом життя, навчання людей похилого віку.*

В статье рассматривается просветительская среда как один из способов интеграции пожилого человека в общественную жизнь. Раскрыта сущность образования в течение всей жизни, очерчены ее актуальность, определены ее основные функции и особенности.

***Ключевые слова:** старики, образование в течение жизни, обучение пожилых людей.*

In the article the educational environment as one of the ways of integrating human elderly into society. The essence of education throughout life, outlined its importance, to its basic functions and features.

***Keywords:** elderly, education for life, education elderly.*

Повноцінне існування людини, особливо в похилому віці, залежить від наявності соціальних і культурних зв'язків, можливостей спілкування, доступності інформації.

Актуальною проблемою сьогодні є вивчення шляхів і засобів збереження високого творчого потенціалу літніх людей у поєднанні з мудрістю, набутою роками, а також факторів, що зумовлюють ці процеси.

Зміни у старості відбуваються на різних рівнях: біологічному, коли організм стає більш вразливим до стресів і хвороб; соціальному, коли людина виходить на пенсію, змінюються її соціальний статус, соціальні ролі, поведінка; психологічному, коли людина усвідомлює ті зміни, які з нею відбуваються, та пристосовується до них.

Всесвітня організація охорони здоров'я наразі пропагує ідею активного старіння – концепцію, направлену на формування політики, що підтримувала активність людини похилого віку максимально довго. Активне старіння – процес оптимізації можливостей для фізичного, соціального, психологічного благополуччя з метою збільшення тривалості життя, підтримки його високого рівня та якості.

Згідно з науковими працями Б. Г. Ананьєва, збереження особистості в пізньому віці залежить від рівня її соціальної активності. Отже, якщо людина не втратила живий зв'язок із сучасністю, продовжує виконувати суспільні ролі, у неї не відбувається деформація особистості. Сьогодні особливо важливим, на нашу думку, є твердження науковця про те, що навіть в умовах суспільної кризи людина похилого віку є суб'єктом своїх відносин зі світом і може знайти нові шляхи включення в життя суспільства.

Одним з можливих таких шляхів, ми вбачаємо включення людини похилого віку в організоване навчання, тобто створення можливостей для отримання нових знань протягом усього життя незважаючи на вік. На нашу думку, організована освіта людей похилого віку може виступати засобом їх соціального захисту та психологічної стабільності, способом інтеграції в комунікативний і культурний простір. За таких умов вона є активною діяльністю, що спрямована на самореалізацію особистості.

Ще з давніх часів наголошували на важливості навчання в старості. Так, Цицерон рекомендував розумно використовувати свій вільний час у старості та знайти себе в отриманні нових знань, обробці землі, спілкуванні та творчості.

Я. А. Коменський підкреслював, що кожен вік призначений для навчання. Вчений рекомендував створювати школи для людей похилого віку, в яких навчали б, яким чином хотіти та вміти насолоджуватись здобутками життя, як правильно закінчити своє земне життя та радісно перейти в життя вічне [1]. Іншими словами, такі б заклади сприяли адаптації людини до змін та нових умов життєдіяльності, пов'язаних з настанням старості.

Ж. А. Кондорсе запропонував ідею організації вищих народних шкіл, що мали бути відкритими для всіх незалежно від віку. Головною метою таких закладів було вдосконалення особистості, покращення умов її життя, підвищення ефективності виконання суспільних обов'язків [2].

Ідея освіти протягом усього життя отримала свою практичну реалізацію в 1844 році з відкриттям першої народної школи в Данії.

Аналізуючи думки вчених минулих віків, ми можемо говорити, що освіта людей похилого віку полягає в розвитку, подоланні пасивності, творчості, діяльності щодо подолання та компенсації фізичних втрат, виконанні важливих для суспільства обов'язків.

Як засвідчує аналіз соціально-педагогічної літератури та сучасної практики, потреби людей похилого віку в саморозвитку та освіті є досить актуальними і вимагають створення відповідних умов для їх ефективного задоволення.

Наразі освіта для дорослої людини є одним із способів вирішення ряду важливих життєвих проблем. Для людей похилого віку це не лише проблеми матеріальні, а й проблеми психічного характеру (турбота про здоров'я та його збереження; самотність, втрата рідних і близьких людей; відсутність взаєморозуміння з боку оточуючих; організація вільного часу тощо).

Освіта впродовж усього життя створює можливість отримати конкретні знання, що дозволяють людині старшого віку правильно оцінити мінливе в часі соціально-економічне становище суспільства, реалізувати свій внутрішній потенціал, зберегти гідність, знизити ризик соціальної ізоляції та знайти своє місце у нових умовах, причому не тільки як одержувача допомоги, але і як активного члена суспільства.

Суттєвий внесок у теорію та практику освіти людей похилого віку належить зарубіжним ученим, які досліджують цілі, завдання, технології навчального процесу (В. Клафкін, Х. Клінгенбергер, Г. Сітзман

та ін.), моделі освіти у похилому віці (С. Арена, Е. Паррага, С. Піназо та ін.), організацію та управління освітою третього віку (У. Гартеншленгер, А. Гекен, Ю. Клерк, С. Медич та ін.).

Сьогодні ми можемо розглядати освіту впродовж життя як цілеспрямований процес розвитку та виховання особистості шляхом реалізації освітніх програм і послуг в межах та поза межами загальної, середньої, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти.

Освіта людей похилого віку – процес і результат розвитку людини, що відбувається в період літнього віку, завдяки якому проходить збереження інтелектуальної та соціальної активності.

Аналізуючи наукову літературу, ми можемо визначити, що освіта людей похилого віку покликана виконувати ряд основних функцій. По-перше, аксіологічну функцію (залучення людей похилого віку до загальнолюдських цінностей). По-друге, соціальну функцію (стосується задоволення соціальних очікувань людей похилого віку, їх цінностей, установок). По-третє, валеологічну функцію (передбачає створення умов для комфортного навчання людей похилого віку відповідно до їх емоційного та когнітивного статусу) [3].

Довгий час вважалося, що навчання людей похилого віку має певні обмеження, що пов'язані зі зниженням їх інтелектуальної активності. Проте, не слід забувати, що перехід людини похилого віку до стану старості досить індивідуальний. Незважаючи на неминучі фізіологічні зміни організму, що проходять у кожного по-своєму, період старості може бути відмічений глибокою мудрістю, яка складає життєвий досвід.

Останні дослідження свідчать про те, що інтелект у людини похилого віку можна розглядати як здатність співставляти свої індивідуальні ресурси, спрямовані на досягнення певного результату, з факторами навколишнього середовища, в якому вона живе. За таких умов шанси на свій розвиток людина може пов'язувати з оптимальним використанням своїх резервів. У зв'язку зі старінням та ослабленням організму людини похилого віку, його ресурси починають використовуватися більш ощадливо, тому вони мають великий потенціал для свого розвитку, про який не підозрюють.

Ми маємо чітко розуміти, що навчання людей похилого віку має свої особливості. Провідна роль у такому навчанні належить самій людині, яка навчається, оскільки вона є самостійною, самоорганізованою особистістю, що володіє певним життєвим досвідом, який може бути

використаний у процесі навчання. Важливим є те, що людина похилого віку, отримуючи нові знання, потребує миттєвого їх застосування на практиці. Ця потреба пояснюється тим, що через навчальну діяльність вона прагне вирішити свої життєві проблеми та досягнути поставлених цілей.

Можливість залучення в творчу та освітню діяльність здатна мобілізувати компенсаторні, резервні когнітивні механізми інтелекту та психіки людини похилого віку. Це, у свою чергу, сприяє як біологічному, так і соціально-психологічному процесу продовження життя та підвищення його якості.

Головна мета освіти в пізньому віці – вивести людину з суспільної ізоляції та мотивувати до активного життя.

В даний час освітні програми для людей похилого віку одержали широке розповсюдження у всьому світі. Вони розробляються та реалізуються відповідно до принципів адресності, доступності, ціленаправленості та індивідуалізації, а також з урахуванням специфіки потреб категорій і груп дорослого населення, яким вони адресовані.

Організація освітніх програм піднімає рівень соціального благополуччя літніх людей, відіграючи важливу роль у профілактиці негативних наслідків кризового періоду, підвищуючи їх адаптивні можливості до внутрішніх і зовнішніх змін.

Нині однією з найбільш поширених можливостей здобути нові знання людям похилого віку є навчання в “Університеті третього віку”. Перший такий університет був заснований у 1973 р. в Тулузі у Франції професором соціології міжнародного права П’єром Велласом. Поступово позитивна практика європейських країн поширюється на всій території нашої держави.

В Україні навчання людей похилого віку є інноваційним проектом, що має на меті практичну реалізацію принципу навчання впродовж усього життя. Такий проект реалізується структурним підрозділом територіального центру соціального обслуговування через надання соціально-педагогічних послуг.

Головними навчальними цілями освіти людей похилого віку, на наш погляд, є попередження старіння (тобто пропаганда фізичної та психологічної активності), підготовка до виходу на пенсію (допомога в адаптації до нових умов життєдіяльності) та переорієнтація активності (створення сприятливих умов для формування почуття значимості людини похилого віку через включення її в різні види суспільно корисної діяльності).

Для якісної організації процес навчання необхідно визначити послідовність стадій та етапів:

- 1) етап діагностики (визначення головних соціально-психологічних і пізнавальних потреб та здібностей);
- 2) етап планування процесу навчання;
- 3) етап створення умов реалізації процесу навчання;
- 4) етап реалізації;
- 5) етап оцінки;
- 6) етап корекції (внесення змін і коректив у організацію процесу навчання) [2].

Головним завданням в організації навчального процесу для людей похилого віку є створення умов для самовираження, самореалізації через комфортне інформаційне й емоційно насичене освітнє середовище, яке може забезпечити внутрішню впевненість та довіру.

Зміст освіти дорослих, у тому числі людей похилого віку, має відповідати конкретним потребам і охоплювати всі практичні сфери життя. Досить умовно його можна поділити на два блоки: соціально-рольовий (професійне, сімейне, соціальне) та суспільно розвиваючий (здатне задовольнити потребу в самопізнанні та самовираженні [4]).

Входження до освітнього простору людей третього віку, нерідко після десятиліть перерви, – процес складний, у якому не обійтися без супроводу, допомоги, підтримки. Процес навчання людей похилого віку – процес співробітництва та взаємодії.

Навчання людей похилого віку як самостійний напрямок у контексті освіти особистості виконує специфічні завдання з виявлення у визначеній категорії особистісних ресурсів, визначення життєвих стратегій, мотивування до активної продуктивної діяльності, інтеграції в соціум, а також захист, допомогу від негативного впливу зовнішнього середовища.

Ми можемо говорити, що сьогодні люди похилого віку мають достатньо високу мотивацію та здібності до засвоєння нових знань. Але фактично вони відірвані від суспільного життя, що слугує внутрішньо-сімейним конфліктам, зниженню самооцінки тощо.

Ефективність реалізації освітніх послуг очевидна: людина похилого віку розвивається, реінтегрується в активне життя, адаптується до умов життя через оволодіння новими знаннями, набуває навички самодопомоги, формування здорового способу життя, розширюється коло її спілкування, вирішуються психологічні проблеми та підвищується якість життя в цілому.

Л. Анциферова визначає, що включення у спосіб життєдіяльності людей похилого віку освітньої діяльності як органічного компонента життєвого становлення особистості до світу означає не лише перебування всіх особистісних ресурсів, але і перетворення особистості в бік більшої гармонізації її психологічних властивостей [5].

Таким чином, освіта повинна і може в сучасних умовах сформувати новий образ старості – активної, продуктивної, компетентної, діяльної, наповненої життєвою енергією та сенсом життя. Тому одним з основних завдань є створення умов для надання освітніх послуг, необхідних для людей похилого віку.

Література:

1. Коменский Я. А. Великая дидактика. Всеобщего совета об управлении дел человеческих. Пампедия // Педагогическое наследие / сост. В. М. Кларин, А. Н. Джурицкий. – М., 1989. – 416 с.
2. Архипова О. В. Обучение как условие успешной адаптации пожилых людей в стационарных условиях : дисс. канд. псих. наук: спец 19.00.07 / Архипова О. В. – Москва, 2011. – 252 с.
3. Архипова С. П. Основы андрагогики / С. П. Архипова. – Черкаси–Ужгород, 2002. – 150 с.
4. Змеев С. И. Андрагогика: основы теории, истории и технологии обучения взрослых / С. И. Змеев. – М. : ПЭР СЭ, 2007. – С. 51–95.
5. Анциферова Л. И. Новые стадии поздней жизни: время теплой осени или суровой зимы? / Л. И. Анциферова // Психологический журнал. – 1994. – Т. 15. – № 3. – С. 99–104.